

Dr. Tóth Kálmán

Az első parancsolat ¹

Theológiai Szemle 1992. 35. évf. 6. szám 325 - 329. oldal

Háromezer esztendő törvénycsokor áll előttünk a Tízparancsolatban. Szigorú komolyságú, de a bűntől szeretettel visszatartani kívánó szavai mágnesként vonzzák és tartják össze az Istent hívő és Istent félő embereket és gyülekezeteket. Vannak protestáns felekezetek, melyeknek a vasárnapi isten tiszteleti liturgiájához hozzátartozik a Tízparancsolat teljes szövegének felolvasása. Az Istennel szövetségben élők életének meghatározója, olyan vonatkozásban is, hogy szabályozza az embernek embertársához való viszonyát is. Ez utóbbi miatt szoktuk az Exodus 20 (és Deuteronomium 5) Tízparancsolatát etikai dekalógusnak nevezni, megkülönböztetésül az Exodus 34,14-26 „kultuszi dekalógusától”. Mindenesetre háromezer év múltán is időtálló törvénygyűjtemény, amelynek kívánságait lehet figyelmen kívül hagyni, lehet ellenük véteni, de az valahol mindig visszaüt akár egyéni, akár közösségi szinten, legyen bár szó a nyugalom napjának megtartásáról, a szülők tiszteletéről, a házasságtörés tiltásáról, vagy akár csak a mások értékeinek megkívánásáról. Megvan bennük a törvénynek ún. polgári haszna, amikor tiltja a lopást, gyilkolást, hamis esküt. Megvan a Krisztushoz vezető értéke, aminek számtalan példáját mutatja az Újszövetség, s különösen a Hegyi Beszédben Jézus Tízparancsolat magyarázata. De megvan az ún. harmadik haszna is a törvénynek, hiszen elsősorban az Istenhez kötődő gyülekezetnek adatott — Isten iránti hálára kötelezésül és ösztönzésül a megtérésre és megszentelődésre.

A Tízparancsolatról bevezető jelleggel még sok mindent lehetne és kellene mondani, akár egy külön előadásban is. Így a törvények eredeti formájáról és kiegészülésük folyamatáról, az ún. apodiktikus fogalmazásról és az apodiktikus jogról; a törvénygyűjtemény keletkezése helyéről és idejéről, kapcsolatáról Mózesrel vagy a mózesi korrallal; elhelyezéséről a Pentateuchosban stb.² Itt elég legyen néhány dolgot elmondani, mintegy számot adva személyes meggyőződésemről.

Az Ex 20.r. Tízparancsolat-szövege ahhoz a nagy hagyományblokkhoz tartozik hozzá, amelyet a Sínai-hegyi szövetség címszava alatt szoktunk számon tartani, s azon belül a legfontosabb részlet épp e törvénygyűjtemény. Történeti valóságnak fogadva el az exodus tényét és Mózes szerepét, bizvást Mózeshez kapcsolható a Tízparancsolat eredeti, rövid formája, amely valószínűleg csupa olyan rövid tömondatokból állt, mint a 6-9. parancsolat mai szövege. Témánk — az 1. parancsolat — szempontjából külön meg kell jegyeznünk, hogy különböző felekezetek más-más sorszámozás szerint osztják be a parancsolatokat. A római katolikusok és a lutheránusok 1. parancsolatként összevonják az általunk külön 1. és 2. parancsolatnak tartott törvényeket az Úr egyedüli tiszteletéről és a bálványkészítés tilalmáról. Így a sorszámozás ugyan eggyel eltolódik, viszont ennek kiegyenlítésére a 10. parancsolatot kettéosztják, s náluk a 9. parancsolat az, hogy „Ne kívánd a felebarátod házáat”, a 10. parancsolat pedig folytatja, hogy „ne kívánd a feleségét” stb.³ A zsidók 1. parancsolatnak veszik a bevezető mondatot: „Én, az Úr, vagyok a te Istened, aki...” A 2. parancsolat kezdődik úgy, hogy „ne legyenek más isteneid”, de ehhez hozzá van kapcsolva a bálványkészítés tilalma. Így a sorszámozás a továbbiakban azonos az általunk elfogadottal.

A két parancsolat összevonása végül is nem ok nélkül történik. Nem annyira formális szempontokra tekintettel, ahogyan H. Gese gondolja, aki páronként kapcsol össze — nem is mindig egymás mellett álló parancsolatokat,⁴ hanem inkább tartalmi hasonlóságuk miatt. Vriezen szerint mindkét parancsolatban Jahve kizárólagos tiszteletéről van szó, csak az elsőben etikai, a másodikban kultuszi vonatkozásban.⁵ G. von Rad mindkét parancsolat megértési kulcsának azt a kizárólagosságot tartja, melynek motiválója az Úr „félő

szeretete” és szent volta (Jahwes Eifersheiligkeit).⁶ W. Zimmerli viszont nagy feszültséget lát abban, hogy az Úr bemutatkozásánál a két parancsolatban más-más jellegű megfogalmazás található. „Én, az Úr vagyok a te Istened, aki kihoztalak Egyiptom földjéről...” — illetve: „Én, az Úr, a te Istened féltőn szerető Isten vagyok, aki megbüntetem...”⁷ Zimmerli szerint ez a féltő-ítélő jelleg határozza meg a parancsolatokat, vö. Ex 34,4: „Nem szabad leborulnod más isten előtt, mert az Úr, akinek Féltőn-szerető a neve, féltőn szerető Isten”

(Exkurzus: A „féltőn szerető Isten” tudvalevően a héber 'él qanná' fordítása. Vannak, aki kifejezőbbnek tartják a „féltékeny Isten” fordítást, a házasság képéből véve az analógiát. A féltékenykedés azonban emberi szinten sokszor hisztériás mánia, ezért hasonlatként kevésbé illik Isten lényéhez. A qaná' ige nem tartozik kizárólag a házasság kép-köréhez, de az már a másik irányba elforduló túlzás, ha a szépítő tendenciájú zsidó írásmagyarázat ezt fűzi a „féltőn szerető Isten” kifejezéshez: „ahogy az anya féltő örökéssel elhárít minden rossz befolyást gyermekétől, úgy Isten is vigyáz, nehogy tisztaság és jóság helyett bálványimádás uralkodjék szeretett gyermekein.”⁸

Visszatérve von Radhoz, ő feloldja a két „bemutatkozás” közti feszültséget azzal, hogy rámutat az első parancsolat kezdő mondatának önálló bevezető jellegére: „Az a gondolat, hogy az első parancsolat megértésénél Jahwe féltő szeretetéből kell kiindulnunk, félreérhető, ha nem látjuk meg annak az üdvtörténeti alapját.”⁹ Viszont így lehetséges az — mondja von R ad 10 — , hogy ezt az üdvtörténeti alapot és háttérrel látva, a zsidóság számára a Tízparancsolat nem egyszerű tételes törvénygyűjteményt jelentett, hanem egy eseményt, amelyben minden későbbi generáció a saját jelenében szembesülhetett Jahwe kijelentett akaratával, és alárendelte magát ennek az akaratnak.” Különösen a deuteronomista teológiában hangsúlyozódik ki az apáról fiúra áthagyományozott hitvallás és intelem: „Ha majd a jövőben megkérdezi a fiad, hogy miféle intelmek, rendelkezések és döntések ezek..., akkor így felelj fiadnak: A fáraó szolgálói voltunk Egyiptomban, de kihozott bennünket az Úr Egyiptomból erős kézzel... Az Úr megparancsolta nekünk, hogy teljesítsük mindezeket a rendelkezéseket és féljük az Urat, a mi Istenünket, akkor jó dolgunk lesz mindenkor...” (Deut 6,20-24). Így válhatott a kései generációk ajkán személyes hitvallássá az új termés bemutatásához kapcsolódó szöveg: „Az egyiptomiak rosszul bántak velünk... Akkor az Úrhoz, atyáink Istenéhez kiáltottunk segítségért, az Úr pedig meghallotta szavunkat... és kihozott bennünket az Úr Egyiptomból erős kézzel és kinyújtott karral. Azután... nekünk adta ezt a földet...” (Deut 26,6-9). Ez az állandó szembesülés helyezte oda gondolatban a kései generációk tagjait is a Sínai-hegy tövébe, hogy hallják Mózes közvetítésével a szövetségkötés Igéit és a szövetség alapokmányát, a Tízparancsolatot.

Térjünk rá e bevezetés után magára az első parancsolatra. Régóta megállapított tény, hogy két különböző részből áll. Egyik mondata ez: „Én, az Úr, vagyok a te Istened, aki kihoztalak Egyiptom földjéről a szolgaság házából.” A második fele a törvényi tiltás: „Ne legyen más istened (ne legyenek más isteneid) rajtam kívül!” A zsidóság az első mondatot tekinti az 1. parancsolatnak, mert az Isten létében való hit az Isten uralmának elfogadását jelenti; ebből következik aztán minden további törvény engedelmes tudomásul vétele. A mi teológiai értékelésünk szerint azonban ez egy bevezető kinyilatkoztatás, ha úgy tetszik, bemutatkozás a törvénycsoport előtt; mai szóhasználattal élve „praeambulum”. Két eleme van: a név szerinti és a lényeg szerinti bemutatkozás. Apróbb-nagyobb értelmezési problémákat fel lehet vetni, különösen a mondat első felével kapcsolatban, pl. hova tesszük a vesszőt a mondat tagolásánál: „Én az Úr vagyok, a te Istened, aki...” — vagy: „Én, az Úr, vagyok a te Istened, aki...” Az elsőnél a név szerinti bemutatkozáson van a hangsúly, igazán akkor volna értelme, ha meghagynánk a héber névformát: „Én Jahve vagyok. a te Istened” (vagy még magyarabban mondva: 'Én vagyok Jahve, a te Istened'). Eszünkbe juthatnak olyan textusok, mint Ex 3,15-ben. "Jahve, atyáitok Istene... küldött engem (Mózes). Ez az én nevem.” — Zimmerlinek egy nevezetes tanulmánya¹¹ részletesen

foglalkozik e kérdéssel, és különösen a zsoltárok felől (50,7; 81,9), tehát a liturgia felől megközelítve (a formula nem prófétai tradíció) ezt az értelmezést tartja helyesnek. „Ich bin Jahwe, dein Gott” — ahelyett, hogy „Ich, Jahwe, bin dein Gott”. Nominális mondatról lévén szó, nem erőltetném a túlságosan kihegyezett értelmezést. Maradjunk annál, hogy az ’ánoki Jhwh előheká kifejezésben a bemutatkozó névkijelentés mellett hangsúlyos az a pozíció — a te Istened — is, hiszen a hozzá kapcsolódó parancsolat éppen ennek az állításnak a közvetlen folytatása: Mivel én vagyok a te Istened, ezért ne legyen(ek) más istene(i)d!

A bemutatkozás lényeges mozzanata a vonatkozó mellékmondat: „...aki kihoztalak Egyiptom földjéről.” A nagy szabadítás történeti ténye van kihangsúlyozva. A kijelentés nemcsak azt mondja meg, hogy egyedül az Úr Izrael Istene, hanem azt is, hogy mit tett Ő Izraelért. Isten nem csak létező, hanem cselekvő Isten is. Az Ószövetségnek rendkívül fontos, az Újszövetségbe is átívelő bizonyágtétele az, hogy Isten a történelemben munkálkodó és mindenekfölött szabadító Isten. A biblikus istenhit ezért nem ideológia és nem deizmus. Az „Isten-halott-teológia” csak a spekulatív filozófia talaján születhetett meg, és Barth Károllyal szólván, akinek számára Isten „halott”, annak számára soha nem is volt élő. A Tízparancsolat praeambulumának az a nagy tanítása, hogy az Úr élő és a történelemben cselekvő, mégpedig az emberekért, népéért, egyházáért cselekvő Isten Egyiptomtól kezdve a Golgotáig.

Visszatérve az ószövetségi tudomány speciális talajára, ma már közismert, hogy ez a praeambulum, forma-kritikai elemzés szerint, a szövetségkötésnek egy fontos eleme. Főként azóta, hogy Mendenhal megírta a hettita vazallus-szövetségek elemzéséről szóló tanulmányát,¹² tűnt szembe a Tízparancsolat első mond a tán ak jelentősége a Sínai-szövetségkötés keretében. A szövetségkötési szövegek ti. azzal kezdődnek, hogy a szövetséget létesítő nagy uralkodó megmondja, hogy ki ő, és mit tett már eddig is, ami bizalmat és elkötelezést kelthetett a vazallus királyban és országában. Nos, ezt a szerepet tölti be a Tízparancsolat praeambulum, kapcsolódva más korábbi, a szövetségkötést bevezető kijelentésekhez: „Ti láttátok, hogy mit cselekedtem Egyiptommal, hogyan hordoztalak sasszárnyon..” (Ex 19,4). Ez a formai jellegzetesség is mutatja, hogy az irodalmi szerkesztés a Tízparancsolatot tudatosan helyezte a szövetségkötés története középpontjába. Különösen kihangsúlyozza ezt a Tízparancsolat deuteronomista változata, amely a Deut 5.r. bevezető verseiben a törvény megtartására való felhívás mellett ezt mondja: „Az Úr, a mi Istened, szövetséget kötött velünk a Hóremben... Szemtől szemben beszélt hozzátok az Úr azon a hegyen a tűzből... Én elmondtam nektek az Úr ígét” (Deut 5,1-5). Az is jellegzetes, hogy a praeambulumban levő szabadító tette emlékeztet a 4. parancsolat indoklása a deuteronomista változatban: „Szolga voltál Egyiptom földjén, de kihozott onnan Istened, az Úr” (Deut 5,15).

A praeambulumnak különleges jellegét és jelentőségét — persze nem formatörténeti, hanem teológiai vonatkozásban — jól felismerték és kihangsúlyozták már a reformátorok. Igen lényegesnek mondták azt aényt, hogy a törvény evangéliumhirdetéssel kezdődik. Az első szó nem a tiltó vagy parancsoló szigorúságé, hanem az evangéliumé: a megváltó és szabadító Úr előbb szeretett, előbb harcolt népéért, még mielőtt az igazi néppé szerveződve megkezdhette volna önálló életét, melyet aztán Isten törvényei igazgattak. A törvényhű engedelmisség ilyenformán csak válasz az Úr szabadító szeretetére. Ez a sorrend, hogy szabadítás -engedelmisség, feloldja azt a feszültséget, amely a törvény-evangélium kapcsolatának olykor túlzott szembeállításánál jelentkezik. (Ezért küszködik annyit Luther pl. zsoltármagyarázataiban is olyan helyeken, ahol a törvény előtérbe kerül.) A sorrend tehát nagyon lényeges: az evangélium megelőzi a törvényt, s az utóbbinak az elfogadása már csak a hívő hálaadás visszhangja. A kegyelem értékét sem csökkenti a törvény iránti engedelmisség, hiszen az a hála kötelezése. Ha a tövisbokorról nem szed nek szőlőt, úgy annak a fordítottja is igaz: ha a nemes szőlőoltvány vadszőlőt terem, akkor baj van a „Krisztusba oltott ággal”, gondoljunk Ézs 5,1-67 allegóriájára. Itt van megint az

usus tertius legis jelentősége; vagy más kifejezéssel élve itt van az üdvösség útja — elhívás, megigazulás, megszentelődés — harmadik stációja, a hitben és szeretetben való növekedés programja.

Az első parancsolatban az igazi parancs, illetve tiltás ez: „Ne legyen más istened rajtam kívül!” — vagy ahogyan a régi fordítás fogalmazta: „Ne legyenek neked idegen isteneid én előttem!” A héber megfogalmazás nem teszi lényegessé az egyes vagy többes szám közti különbséget. Az „idegen isteneid” többes számú fordítás a héber 'ahérim alakra tekintettel történik; az 'ahérim meg az előhim többes szóalakkal van egyeztetve. Olyan jellegzetesség ez, amely — ritkán ugyan, de — még igei vonzatnál is előfordul, pl. Ex 32,4-ben az egy darab aranyborjúra mutatva mondja az Áron körül levő nép: 'élle előheká jisrá'él 'aser hecelú kámé' erac micrajim = „Ezek a te isteneid, Izrael, akik felhoztak Egyiptom földjéről”. Új fordításunk a parancsolat fordításánál al' jihje = „ne legyen” egyes számára volt tekintettel; a „más” fordításnál pedig az 'ahér szó alapjelentésére figyelt. — Különbség még az „én előttem” helyett a „rajtam kívül” fordítás is. Igaz, hogy a pánim szó alapjelentése: arc, valaminek a „színe” = eleje (a „visszája” ellentéte); a prepozíciós változatok közül nagyon gyakori „az Úr színe előtt” = „az Úr előtt” kifejezés, az calpen é pedig jelenti valaminek a felszínét (Gen 1,2-ben „a mélység színén”, illetve „a vizek színén” = fölött). Egészen ritkán fordul elő emberekkel kapcsolatban „szeme láttára, jelenlétében” értelemmel (Ex 20,20; Lev 10,3), ugyanígy egy vagy két esetben Istennel kapcsolatban (Zsolt 9,20: „Álljanak eléd ítéletre a népek!”). A szótárak e parancsolatnak a fordítását — a LXX plen emou szövegére tekintettel — így javasolják: „rajtam kívül”. Nem szükséges tehát a kifejezés etimológiáját úgy konkretizálni, hogy pl. a törvény a templomra gondol, ahol Jahve — szobor formájában vagy anélkül — ott trónol, s vele szemben nem szabad más istenszobrot elhelyezni. (Minden nyelvben előfordul az a jelenség, hogy a nyelv történetének egy későbbi szakaszában egy szónak a jelentése elszakad az eredeti konkrét alaptól. A magyar „révén” névutóban ma már senki sem gondol a „rév” alapszóra; a „házas ember” ma nem azt jelenti, hogy valakinek háza, hanem hogy felesége van stb.)

Maga a parancsolat, a tiltás ún. apodiktikus fogalmazásban olvasható. Az apodiktikus fogalmazás ismert módja: tagadószó és imperfectum (tehát nem tiltószó és imperativus). A ló ' jih je jelentése: „nincs, nem létezik”; és mivel kizárólagos értelmű, magában foglalja azt is, hogy „nem lehet”. Nyelvi sajátosság ez, amelynek a megfelelőjét persze meg lehet találni más nyelvekben is. (Kimehetek játszani? — Nem mész sehová!) A kategorikus kijelentés olykor többet mond a tiltásnál vagy a felszólításnál.

Felvetődik a kérdés, hogy hol volt a helyük az életben az apodiktikus törvényeknek, a Tízparancsolatnak? Annak idején Wellhausen még úgy fogalmazott, hogy a Tízparancsolat általános érvényű „individuális morálkódex”. A. Alt ismert munkája (Die Ursprünge des israelitischen Rech ts13) viszont kimutatja, hogy az apodiktikus törvények igazi helye a vallásos élet, közelebbről maga a kultusz. Ugyanígy vélekedett már Mowinckel is,¹⁴ csak ő — fixa ideájának megfelelően — az újévi trónra lépési ünnep liturgiájához kapcsolta a Tízparancsolat proklamálását, mint amelynek törvényei bemutatták, milyen követelmények megtartása mellett szabad a szent területre belépni és az ünnepen részt venni. Ugyanígy önvizsgálatra indító tükörnek tartotta a Tízparancsolatot Alt is, csak ő a Deut3 1,10-13-ban leírt szövetségmegújítási ünnephez kapcsolta. Alt megállapítását von Rad annyiban módosította, hogy szerinte a Tízparancsolat nem az ünnepen való részvétel előfeltételeit foglalja össze, hanem az maga is része volt az ünnepi liturgiának. Éppen azért „szövetségmegújító ünnep” ez a hétévenként megisméltendő alkalom az őszi sátoros ünnepek körében, mert akkor a lévíták által felolvasott törvényre, továbbá az áldás és átok kijelentésére feleletként ugyanúgy elhangzott a gyülekezet vallástétele, mint egykor a Sínai-hegynél. hogy „mindazt, amit az Úr mondott, megtesszük!”

A „ne legyen más istened rajtam kívül!” — a monotheizmusnak azt a formáját tükrözi, amelyet gyakorlati monotheizmusnak vagy monolatriának szoktunk nevezni.¹⁶ Nem azt

mondja tehát, hogy nem képzelhetők-e 'Jahvén kívül más istenek, csak azt, hogy Izrael számára ezek egyszerűen nem léteznek (ló' jihjel), figyelembe nem vehetők, tiszteletük meg van tiltva. Közismert jelenet az, amikor Jefte bíró „diplomáciai tárgyalással” akarja megoldani az ammóni nép által támasztott határvitát, és így érvel. „Nem úgy van-e, hogy amit birtokul adott neked a te istened, Kemós, az a te birtokod? Mi pedig birtokoljuk mindazoknak a földjét, akiket a mi Istenünk, Jahve űzött ki előlünk?” (Bir 11,24). Az 1Kir 11,7 írja sem azt teszi kérdéssé, hogy létezett-e egy Kemós, a móábiak bálványa, vagy Molik, az ammóniak bálványa, hanem azon botránkozott mélységesen, hogy Salamon áldozóhalmokat épített tiszteletükre, pogány feleségei kedvéért. Még Mikeás próféta is azt írja egy helyütt, hogy „minden nép a maga istenének nevében jár, mi pedig az Úrnak, a mi Istenünknek a nevében járunk mindörökké” (Mik 4,5). Izráelt Kánaánban a szinkretizmusnak az a veszélye fenyegette, hogy tisztelték Jahvét, mint a történelem Urát, a szabadítót; ugyanakkor viszont elfogadták, hogy a természet ura Baal, és a föld terméséért, az esőért ahhoz kell fohászolni. — Persze azért ott voltak a nagy prófétai személyek, mint Illés, aki a Karmel hegyén a végsőig elmenő próbatétel során mutatja ki, hogy Baal azért nem felel és nem tesz csodát, mert egyszerűen nincs. De bizonyos, hogy jó időnek kellett eltelnie, míg Deutero-Ézsaiás, az Ószövetség igazi rendszeres teológusa megfogalmazza az elméleti és kizárólagos monotheizmus tételét: „Én, én vagyok az Úr, rajtam kívül nincs szabadító” (Ézs 43,11), és „Én vagyok az első és utolsó, rajtam kívül nincs isten” (44,6). Mindenesetre az Úr, üdvszerző terve érdekében el akarta különíteni választott népét a pogányok isteneitől és azok kultuszától. Már említettük von Rad megállapítását, miszerint az első parancsolat is Jahve féltőn szerető szentségéből következik. Ez az „Eifersheiligkeit” kizárólagos, nem tűr meg maga mellett más istent és más kultuszt. Gondoljunk itt arra, hogy a „szentség” a szónak eredeti klasszikus értelmében elhatároló-dást jelent a profán világtól, és ez áll a kultusz vonatkozásában is: a „szent féltés” határt von Izrael és más népek vallási világa közé. Ennek felel meg az Ószövetségnek, mint „szent” írásnak is az a jellege, hogy használja ugyan a mindennapi életnek a „profán” szavait is, felhasználja az akkor ismert irodalomnak, költészetnek egyes kiragadott motívumait, de mitológiátlanítva és díszítő elemekként illesztve be teremtéstörténetbe, zsoltárokba, próféciákba: az egyedüli Isten, Jahve dicsőítésére. — Isten „más”, mint a profán világ és annak úgynevezett istenei, és másnak akarja tudni népét és egyházát is, mert az az Ő tulajdona. Ez a „másság” és annak megkövetelése az első parancsolat szent intoleranciája.

Hogy van-e ennek a parancsolatnak, amelyet „gyakorlati monotheizmusként” jellemeztünk, valami jelentősége a mi felnőtt keresztyénségünk korában, arra nem nehéz választ adni. Mi ugyan valljuk, hogy Istenen kívül nincsenek más istenek, és érvényes, amit a Káté mond, hogy bálványozás az, ha az ember az igaz Isten helyett vagy Ő mellett valami mást képzel vagy tart, amibe bizodalmit helyezi, mégis az élet azt mutatja, hogy nagyon is vannak, akiket vagy amiket bálványoz a világ. Egyik legnagyobb bálvány a hatalom, az önimádat és az uralomvágy; egy másik a pénz, a gazdagság, a modern aranyborjú imádata. Egy harmadik a testi kívánságok bálványozása, az azoktól való végzetes függőség; többek közt ma is vannak, akiknek „istenük a hasuk” (Fil 3,19). És a hiábavaló isteneknek megvannak a zugprófétái is, csak ma propagandistáknak, ügynököknek vagy éppen „tudományos” rovatvezetőknek hívják őket. Csak egyetlen példát idézve: miközben a csillagászat, az asztronómia mint haladó természettudomány már régen felderítette az égitestek mibenlétét, a pályájukat mozgató erőket, addig a csillagjósolás, az asztrológia a hetilapok hasábjain üres fecsegéseivel uralja az emberek hiszékenységét. Nem szükséges folytatnunk a példákat. De ne feledjük: a más istenek tiszteletének táplálója ma egyfelől a féktelen önzés, másfelől az égi és főleg a földi hatalmasságoktól való félelem. Mi gondoljunk az 1. parancsolatnak különösen a bevezető biztatására, az isteni szabadításról szóló híradásra, s azután e szabadító Isten egyedüliségének hangsúlyozására. Mindez védelmet nyújt bálványimádásra ösztönző

félelmeinkkel szemben. Csak egy Isten van, aki imádatra méltó; és ez az Isten megváltó és szabadító a bűnöktől, félelmektől, függőségektől, akit Atyánknak nevezhetünk a Jézus Krisztus által.

dr. Tóth Kálmán

JEGYZETEK

1. A Doktorok Kollégiuma öszövetségi szekciójában 1992. 08. elhangzott előadás.
2. Mindezek kitűnő összefoglalása olvasható E. Nielsen: Die Zehn Gebote c. könyvében, Kopenhagen, 1965.
3. A különválasztásnak ellene mond az is, hogy a Deut 5. r.-ben fel van cserélve a sor rend: előbb áll a más feleségének, s utána a házának és egyéb tulajdonának megkíváná-sa.
4. H. Gese: Der Dekalog... in.: Vom Sinai zum Zion, 1974. 63. skv. — 5. Th. C. Vri ezen: De godsdienst van Israel. Zeist 1963/4 122.
6. G. von Rad: Theologie des Alten Testaments I. München, 1962. 217.
7. W. Zimmerli: Grundriss der Alttestamentlichen Theologie, Stuttgart, 1982. 95.
8. Hertz J. H.: Mózes öt könyve és a Haftárak, II. Exodus, Budapest, 1984. 214.
9. G. von Rad: Im. 223.
10. Uo. 212.
11. Ich bin Jahwe. Gesammelte Studien, 11. skv.
12. G. E. Mendenhall: Recht und Bund in Israel und dem Alten Vorderen Orient, 1960 13. Kleine Schriften I. 278. skv.
14. S. Mowinckel: Le Décalogue, 1927.
15. G. von Rad: Im. 206., Továbbá: Das formgeschichtliche Problem des Hexateuch. Ge-sammelte Studien, 28. skv.
16. Sőt vannak, akik egyenesen a henotheizmus kategóriájába sorolják, szívesen említve együtt IV. Amenhotep Áton kultuszával. Vri ezen itt óvatosságra int: a mózesi „mono-jahvizmus” nem azonos szintű az Echnaton-féle henotheizmussal. Hoofdlijnen der Theologie van het Oude Testament, Wageningen, 1954. 33.